

Härdar i Himna

Rapport 2016:10

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Östergötlands län, Östergötland,
Linköpings kommun, Vårdsbergs socken,
fastigheten Himna 11:4,
RAÄ Vårdsberg 137:1, 140:1, 281:1 och
nyupptäckt fornlämning

Marita Sjölin

Härdar i Himna

Rapport 2016:10

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Östergötlands län, Östergötland,
Linköpings kommun, Vårdsbergs socken,
fastigheten Himna 11:4,
RAÄ Vårdsberg 137:1, 140:1, 281:1 och
nyupptäckt fornlämning

Dnr 5.1.1-00490-2015

Marita Sjölin

Arkeologerna

Statens historiska museer

Arkeologerna
Statens historiska museer

Vi har kontor i:

Hägersten

Linköping

Lund

Möln dal

Stockholm

Uppsala

Telefon till växel:

010-480 80 00

Kontakt:

www.arkeologerna.com

E-post: fornamn.efternamn@arkeologerna.com

info@arkeologerna.com

Arkeologerna
Statens historiska museer
Rapport 2016:10

Lantmäteriets kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning.

Kartor: Marita Sjölin

Foto: Marita Sjölin

Bildredigering: Britt Lundberg

Layout: Britt Lundberg

Om slag: Den västra delen av förundersökningsområdet. I bakgrunden skymtar en mindre trädbeväxt höjd där gravfältet, RAÄ 137 är beläget. I jämnhöjd med bilen mitt i bild framkom två vendeltida härdar. Fotograferat från väster. Foto: Marita Sjölin.

Tryck/utskrift: Arkitektkopia AB, 2016.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Topografi och fornlämningsbild	5
Syfte	7
Metod	7
Resultat	7
Två vendeltida härdar	7
Åtgärdsförslag	9
Referenser	10
Administrativa uppgifter	10
Bilaga 1. Vedartsanalys	11
Bilaga 2. ¹⁴ C-datering	12

Figur 1. Läget för förundersökningen markerat på utsnitt ur Topografiska kartan. Skala 1:300 000.

Sammanfattning

Arkeologerna, Statens historiska museer, har utfört arkeologisk förundersökning inom del av fastigheten Himna 11:4, Linköpings kommun. Arbetsområdet, som ligger väster om Linghem, utgörs huvudsakligen av åkermark. Terrängen är svagt böljande och utgörs av åkermark, skogsklädda mindre höjder och mindre vattendrag i sänkorna. I trakten finns framför allt lämningar från bronsålder och äldre järnålder.

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var i första hand att tillse att fornlämningarna berördes i så liten omfattning som möjligt samt i andra hand att dokumentera eventuellt påträffade lämningar. Förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning.

Ungefär mitt i arbetsområdet påträffades två mindre härdar. Härdarna, som utgjordes av två sotiga fläckar, innehöll träkol av tall. Kol från den ena härden har daterats till 545–645 e Kr. De bedöms kunna utgöra del av en boplats som till större delen ligger söder om förundersökningshäktet. Härdarna är undersökta och borttagna.

De sedan tidigare kända fornlämningarna inom området berördes ej. Fornlämningsskydd kvarstår, vilket innebär att eventuellt kommande exploateringar i angränsande område fordrar vidare arkeologiska insatser. Ansökan om tillstånd enligt Kulturmiljölagen (1988:950) ställs till länsstyrelsen, vilka beslutar i ärendet.

Inledning

Arkeologerna, Statens historiska museer, har utfört arkeologisk förundersökning, med anledning av schaktning för fjärrvärme förbi flera kända fornlämningar inom del av fastigheten Himna 11:4, Linköpings kommun.

Förundersökningen genomfördes i form av schaktningsövervakning mellan den 27 april och den 6 maj 2015 efter beslut från Länsstyrelsen (dnr 431-457-15). Uppdragsgivare var Tekniska verken i Linköping AB. Ansvarig arkeolog var Marita Sjölin, som även svarat för föreliggande rapport.

Topografi och fornlämningsbild

Området väster om Linghem utgörs av lerjordar som idag till största delen är uppodlade. Landskapet är svagt böljande, idag till största delen uppodlat, med skogsklädda mindre höjder och mindre vattendrag i sänkorna. Nivåerna i området ligger mellan 50 och 60 meter över havet. Strax norr om arbetsområdet slingrar sig Linghemsbäcken fram på sin väg mot Sviestadån.

Trakten är ovanligt fornlämningsrik med gravar och gravfält från bronsålder och äldre järnålder. Det finns indikationer på boplatser i form av fynd av skärersten och bearbetad kvarts. De boplatslämningar som har undersökts har till stor del varit belägna i åkermark och har varit sönderplöjda (Stenvall & Sundberg 2006).

Figur 2. Förundersökningsområdet markerat på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, del av blad 8F 5j samt utdrag ur FMIS. Skala 1:10 000.

De många stensträngarna inom området har anlagts under äldre järnålder. Vid RAÄ 299 i Törnevalla socken har stensträngar, härdar och skärvstensförekomster med fynd från äldre järnålder undersökts. Intill lämningarna fanns ett vattenhål och även stenåldersfynd i form av kvarts förekom (Fernholm 1984:286). Ytterligare skärvstenshögar i trakten kan vara från bronsålder.

Cirka 300 meter sydost om aktuellt område har bytomten till Himna by legat. Himna nämns i skriftligt material i början av 1400-talet, men är förmodligen äldre. Vid arkeologisk förundersökning år 2006 påträffades ett gråsvart mullager med fynd av tegelflis, enstaka rödgodsskärvor, porslin, glas och skärvsten (Elfstrand 2007).

I närområdet finns flera kända fornlämningar (Figur 2). Östra delen av arbetsområdet ligger i Vårdsbergs socken. I denna del finns ett grav- och boplatsoområde med elva runda stensättningar, en kvadratisk stensättning, en rest sten och två skärvstenshögar (RAÄ 137), en åtta meter stor rund stensättning (RAÄ 140) samt ett möjligt boplatssläge där skärvsten och kvarts påträffats (RAÄ 281). Den västra delen av arbetsområdet ligger i Rystad socken. Här finns två skärstenshögar (RAÄ 11), en stensättningsliknande lämning (RAÄ 12) och en lokal med cirka 155 skålgropar (RAÄ 202).

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var i första hand att tillse att fornlämningarna berördes i så liten omfattning som möjligt. Vidare skulle de fornlämningar som eventuellt framkom vid schaktningen dokumenteras avseende karaktär och omfattning, samt om möjligt dateras.

Metod

Förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning, det vill säga att en arkeolog närvarade vid den maskinella schaktningen. Hela ledningen omfattade en sträcka på närmare 1,4 kilometer. Vid arbetet avlägsnade först en grävmaskin utrustad med planeringsskopa det cirka 0,3 meter tjocka matjordslagret inom en 4 meters bredd. Denna del kontrollerades av en arkeolog. Därefter grävdes schaktet ned till fullt djup (2 meter), avsmalnande i botten.

Påträffade anläggningar mättes in och dokumenterades digitalt med hjälp av GPS. Mätdata fördes in i Intrasis. Anläggningarna undersöktes med handredskap och sektionsskizningar upprättades i skala 1:20. Från anläggningarna samlades träkol in och skickades för vedartsanalys och därefter skickades ett kolprov vidare för ¹⁴C-analys.

Resultat

Ungefär mitt i arbetsområdet påträffades två mindre härdar, som kan vara en del av en större boplats. I övrigt påträffades inga lämningar. De sedan tidigare kända fornlämningarna inom området berördes ej.

Två vendeltida härdar

När matjordslagret banades av i området närmast Linghamsbäcken, mellan en kraftledning i öster och en mindre skogsdunge i väster, framkom två mindre härdar som två sotiga mörkfärgningar mot den beigefärgade bottenleran. Marken utgörs idag av åkerjord och större delen av härdarna var sedan tidigare bortplöjda. Kvar återstod två ovala sotiga fläckar med träkol och skörbränd sten (Tabell 1).

Figur 3. De båda härdarna framträdde som sotiga mindre fläckar mot den omgivande beigefärgade leran. A201 till vänster, A200 till höger. Fotograferat från öster. Foto: Marita Sjölin.

I båda härdarna hade man valt att elda med tall (Bilaga 1). Kol från en av härdarna har daterats till 545–645 e Kr, det vill säga till yngre järnålder, närmare bestämt till vendeltid (Bilaga 2). Eftersom härdarna är så lika och ligger intill varandra är det rimligt att båda tillkommit vid ungefär samma tid.

Härdarna skulle kunna vara del av en boplats som i övrigt ligger utanför det nu undersökta schaktet. Härdarna låg i en svag nord-sluttning ned mot Linghamsbäcken. Sluttningen och de högre belägna delarna i norr utgör ett bra boplatsläge.

Härdarna visar att landskapet som idag utgör Himna användes, inte bara som sedan tidigare var känt, under brons- och äldre järnålder, utan även under yngre järnålder.

Anr	Typ	Beskrivning
200	Härd	Härd, oval, 0,85x0,6 m stor, plan botten 0,12 m djup. Fyllning av brunsvart något humösa lera med inslag av sot, träkol, enstaka bitar bränd lera och enstaka 0,03–0,05 m stora skörbrända stenar.
201	Härd	Härd, oval, 0,6x0,5 m stor, oregelbundet formad botten cirka 0,1 m djup. Fyllning av brunsvart, sotig, något humösa lera med inslag av träkol och bränd lera.

Tabell 1. Återstoden av de båda härdarna utgjordes av sotig lera med inslag av träkol.

PK	Anr	Vedart	Ålder BP	Std	Kalibr 1 Σ	Kalibr 2 Σ
1	200	Tall				
2	201	Tall	1467	30	570–635 e Kr	545–645 e Kr

Tabell 2. Vedarts- och ^{14}C -analyser från Himna visade att man eldat med tall i härdarna, som daterades till vendeltid. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998); OxCal v3.5 Bronk Ramsey (2000); cub r:4 sd:12 prob usp (chron).

Åtgärdsförslag

De påträffade härdarna är undersökta och borttagna. Sedan tidigare kända fornlämningar berördes ej. Fornlämningsskydd kvarstår, vilket innebär att eventuellt kommande exploateringar i angränsande område fordrar vidare arkeologiska insatser. Ansökan om tillstånd enligt Kulturmiljölagen (1988:950) ställs till länsstyrelsen, vilka beslutar i ärendet.

Linköping i december 2015

Marita Sjölin

Referenser

- Elfstrand, B. 2007. En bytomt, gammal odling (RAÄ 286) och ett krukskärvsfynd (RAÄ 285) inom RAÄ 278:1. Himna 11:2 i Lingham. Arkeologisk förundersökning. UV Öst Rapport 2007:52.
- Fernholm, R. 1984. Törnevalla sn, Gällstad, Fornlämning 299. Arkeologi i Sverige 1981. RAÄ rapport 1984:3. Stockholm.
- Stenvall, J. & Sundberg, K. 2006. Gällstad–Himna, Lingham. Inför upprättande av detaljplan inom Gällstad 1:78 och Himna 11:4 Vårdsberg och Törnevalla socknar, Linköpings kommun, Östergötland. UV ÖST Rapport 2006:56

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland.
Landskap: Östergötland.
Kommun: Linköping.
Socken: Vårdsbergs och Rystads socken.
Plats: Ulfstorp, Anneberg.

Undersökningens mittpunkt: X6477384, Y544958.
Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

SHMM:s dnr: 5.1.1-00490-2015.
Länsstyrelsens dnr: 431-457-15.
Projektnr: A13051.
Intrasisprojekt: SHMM2015:024.
Rapportnr: 2016:10.

Ansvarig arkeolog: Marita Sjölin.

Beställare: Länsstyrelsen Östergötland.
Kostnadsansvarig: Tekniska Verken, Linköping.

Undersökningstid: 9 september–5 oktober 2015.
Underkonsulter: Ångströmlaboratoriet.
Exploateringsyta: Längd 1,4 kilometer, bredd 4 meter.

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: 1 profilirritning i skala 1:20.
Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

Bilaga 1. Vedartsanalys**Analysprotokoll**

Landskap: Östergötland

Socken: Vårdsberg

Fastighet: Himna

RAÄ nr: –

Kategori: –

AnalysId: 12613

Anläggning: 200, Härd

Provnr: PK1

Vikt (g): 0,1

Analyserad vikt (g): 0,1

Fragment: 3

Analyserat antal: 3

Art: Tall

Antal: 3

Material: Träkol

Kommentar: Ej daterbar mängd

AnalysId: 12612

Anläggning: 201, Härd

Provnr: PK2

Vikt (g): 0,1

Analyserad vikt (g): 0,1

Fragment: 5

Analyserat antal: 5

Art: Tall

Antal: 5

Material: Träkol

Kommentar: Kärnved

Bilaga 2. ¹⁴C-datering

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2015-10-23

Marita Sjölin
Statens Historiska Museer, UV Öst
Roxengatan 7
582 73 LINKÖPING

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ¹⁴C datering av träkol från Himna, Linköping, Östergötland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ¹⁴C-innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO₂-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ VPDB	¹⁴ C age BP
Ua-51649	A201	-25,0	1 467 ± 30

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

Vid schaktövervakning i Himna, väster om Linghem,
framkom två mindre härdar från vendeltid.

Arkeologerna

Statens historiska museer